

Quedarà la beneïda remor de l'aigua

Diu que al Tossal dels Tres Reis,
quan fa vent, sona una jota,
i que la canten tres veus,
tres veus que se saben entendre:
Matarranya, Maestrat
i la gran terra de l'Ebre.

Amb aquests versos de la cançó *De la Terra de l'Ebre* (D. O.) del grup de música popular Quico el Célio, el Noi i el Mut de Ferreries, els voldria donar la més afectuosa benvinguda a les comarques cruïlla dels Països Catalans: terra de bon vi, bon arròs, bon oli, bona cirera, bon préssec i bona taronja i millor mandarina, on poden tastar el llagostí (rapitenc o vinarossenc) més bo i degustar anguila exquisida i la més àmplia varietat de plats de peix *delicatessen*. També, terra de gent compromesa amb la catalanitat, on poden sentir enraonar la llengua d'Ausiàs March vint-i-quatre hores al dia i a cada racó que trepitgen.

Un homenot de lletra, Joan Salvador Beltran i Cavaller (Tortosa, 1933-2020) va realitzar una tasca molt important en l'àmbit de la lingüística catalana. La seua trajectòria ens honora com a país, ja que el movia l'ideari del realçament del català com a aïna d'identificació col·lectiva. A la dècada dels vuitanta va ser l'abnegat coordinador dels cursos de reciclatge de la llengua catalana per a mestres a les Terres de l'Ebre. Al tombant d'aquesta centúria, va treure a la llum el manual *Cruïlla. Curs de llengua*, amb el seu corresponent volum de pràctica *Aïnes. Exercicis de llengua i claus de correcció*, conjuntament amb Josep Panisello (Jesús, 1928 - Barcelona, 2006): tota una aventura d'anàlisi de la fonètica, l'ortografia, la morfolo-

gia, la sintaxi, les tècniques d'expressió, el lèxic, la sociologia de la llengua i la literatura, des d'un model de llengua basat en el subdialecte propi d'aquestes contrades. Aquesta obra tindria continuïtat amb un nou estudi de pes, *Vocabulari de cruïlla. Els mots de les Terres de l'Ebre i del Maestrat en el context del català formal* (2010), un ampli repertori de paraules i d'expressions del tortosí, en una proposta lèxica coherent que pretenia que la variació dialectal trobés l'encaix adequat en el marc de la llengua catalana en la seua globalitat. Joan Salvador Beltran va ser nomenat membre numerari de la Secció Filològica (SF) de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) el 2016, avalat per l'esmentat treball sobre didàctica de la llengua, sintaxi i lexicografia, tostemp encarat envers les aportacions del subdialecte tortosí que aplega els territoris de dalt i de baix del riu de la Sénia. D'aquesta manera, rebia l'honor d'incorporar-se a l'acadèmia de la nostra parla. El seu nom va lligat a l'essència de la nostra terra, la catalanitat. Va ser un dels grans homenots que la van representar i embellir amb la seua fidelitat en majúscules a la gran Dama de qui ens parlava el literat mallorquí Marià Aguiló, capdavanter de la Renaixença:

Cap nació pot dir-se pobra / si per les lletres reneix. / Poble que sa llengua cobra / se recobra a si mateix.¹

Aquest breu reconeixement a la seua figura ens permet entrar de ple en els quefers de la seua generació literària, que ha deixat una petjada molt arrelada a casa nostra. Eren «xiquets i xiquetes de la guerra», que varen sofrir l'exili interior quant a desenvolupament intel·lectual i formació acadèmica.

A l'exili exterior, i d'una generació anterior, es trobaven cinc autors que varen llaurar molt bona lletra des de la llunyania forçada: Àlvar Pasqual-Leone (Vinaròs, 1896 - Ciutat de Mèxic, 1965), polític i novel·lista; Artur Bladé i Desumvila (Benissanet, 1907 - Barcelona, 1995), memorialista i cronista de l'exili; Joan Cid i Mulet (Jesús, 1907 - Ciutat de Mèxic, 1982), prolífic novel·lista, activista cultural, crític literari i historiador futbolístic; Roc Llop i Convalia (Miravet, 1908 - Vitry-sur-Seine, 1997), sindicalista llibertari, abrandat poeta, cronista de l'extermini nazi, i Trinitari Fabregat i Ximeno (Alcanar, 1911 - París, 1994), poeta i narrador autodidacte.

Aquells que varen quedar-se baix la foscor d'una dictadura amb ànims de genocidi cultural i lingüístic, la llavor de la qual encara és ben present a Tortosa, malauradament, en format d'estructura de ferro al mig del riu, no formen una generació d'estètica o d'interessos literaris homogenis, tot i que varen aconseguir una sèrie de fites literàries transcendentals que els ha permès ser reconeguts com a veritables referents lletrats i intel·lectuals.

1. Marià AGUILÓ (1975), «La llengua materna», a *Antologia poètica*, Palma de Mallorca, Moll.

La gran figura de les lletres ebrenques del període republicà i de la dura post-guerra és Sebastià Juan i Arbó (la Ràpita, 1902 - Barcelona, 1984), que va fer una excelsa carrera com a periodista i novel·lista, amb la introducció dels corrents existencialistes a les nostres lletres. Després de l'aparició de títols com *L'inútil combat* (1931), *Terres de l'Ebre* (1932) o *Tino Costa* (1947), no poden fer-se anàlisis acurades de la literatura catalana sense la seua destacadíssima aportació.

De la comarca del Matarranya, com una llavor sorgida del treball i l'estima a la terra, ens arriba la veu autodidacta de Desideri Lombarte i Arrufat (Pena-roja de Tastavins, 1937 - Barcelona, 1989):

Matarranya, terra i riu, / pobles grans i costeruts, / bancals grans, bancals menuts, / fred d'hivern, calor a l'estiu. / Esglésies, cases i masos, / ermites, castells i ponts, / carrascals, pinars i fonts, / parets de pedra i ribassos. / Quants anys fa que esteu aquí, / bona gent del Matarranya? / —Los ibers més de sis mil / i nates som d'eixa raça. / Los ibers, los rebesiaios, / los iaios grecs i romans, / i els pares que tenim natros, / mig moros i mig cristians.²

No és gens fàcil de trobar aquesta sintonia tan arrelada entre cantor i terra com en el cas d'aquest estimat poeta, notable dinamitzador cultural i extraordinari conreador de la llengua popular, una de les veus més enyorades de la poètica catalana de les darreres dècades, que ens va deixar massa prompte, en la flor de la vida. Va ser un gran recopilador, que va incorporar al seu corpus poètic vocabulari de pagès, que va treballar incansablement en la recerca toponímica del seu poble, que va tindre la capacitat de crear tot un espai mític al voltant del paisatge pena-rogí (molt especialment, de les roques del Masmut). Els seus poemaris estan plens d'imatges, de metàfores, d'estima a la terra, d'olors ancestrals, de vida d'antany..., de llengua, de pagesia, de terra... Títols ben significatius de poemaris, com *Romanços de racó de foc i poemes de vida i mort*, *A l'ombra de les roques del Masmut*, *Cartes a la molinera (la bona vida i la mala bava)*, *Miracles de la mare de Déu de la font* o *Sentències comentades / Voldria ser* —tots publicats després del seu prematur traspàs—, han esdevingut tot un clàssic de la poesia conreada a la Franja de Ponent, per terres del Matarranya, del Mesquí, regades pel Guadalop i cantades per Tomàs Bosque (la Codonyera), Àngel Villalba (Favara de Matarranya), Túnez & Sessé o el Duo Recapte.

La tasca abnegada de l'Associació Cultural del Matarranya, amb l'ajut d'un llibreter inigualable i estel·lar com Octavi Serret (de Vall-de-roures), Premi Nacional de Cultura de 2009, i d'un investigador d'excel·lència com Artur Quintana (Barcelona, 1936, resident a la Codonyera), ha permès que l'obra del nostre Desi-

2. Desideri LOMBARTE I ARRUFAT (1999), «Som gent del Matarranya», a *Miracles de la Mare de Déu de la Font i altres poesies esparses*, Calaceit, Associació Cultural del Matarranya.

deri haja rebut la difusió necessària, d'un cantor que estimava la llengua de la terra de tot cor i coneixia molt bé els límits d'on es parlava i quin únic nom tenia:

I quina llengua parleu, / ja ho sabeu tots o no encara? / —És millor que no ho toquem, / que d'això se'n parle massa. / Però si n'hem de parlar / que quedo una cosa clara: / que no parlem castellà. / I que no xapurregem, / que parlar, parlem ben clar, / i que mos entenen bé / catalans i valencians. / Arnes, Horta i Riba-roja, / la Pobla, Boixar i Morella / parlen com a Pena-roja, / la Vall del Tormo o Maella.³

Arreu de les nostres comarques, a la serra o a la costa, varen sorgir altres notables autors que varen realitzar tasques antropològiques, dramàtiques o de recerca folklòrica; és el cas de Joan Povill Adserà (Vilalba dels Arcs, 1903 - Olesa de Montserrat, 1985), mestre en gai saber i autor de la famosa *La Passió i Mort de N. S. Jesucrist*, que es representa a Olesa (la Passió d'Olesa); Alfred Giner i Sorolla (Vinaròs, 1919-2005), farmacòleg, assagista, científic i organitzador de congressos del català als Estats Units; Carmel Biarnés (Ascó, 1928-1992), recopilador del món rural i poeta; Josep Ferré Royo, *Pep Soquet* (Amposta, 1931-2015), interessant dramaturg i autor de guions cinematogràfics; Carme Meix (Gandesa, 1936), novel·lista excelsa com a narradora de la terra eixuta, o Alfred Aixa (Peníscola, 1941-2003), filòleg i acadèmic de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

A l'últim, però no menys important, ens centrarem en el cercle literari de Tortosa i en tres de les seves crucials aportacions a les lletres catalanes: el *Llibre de les costums de Tortosa (Consuetudines Dertosaie)*, el primer text jurídic redactat en llengua catalana, el 1272; la saborosa, informativa i entretinguda obra *Los coloquis de la insigne ciutat de Tortosa*, de Cristòfor Despuig (Tortosa, 1510-1574), la ploma més estelada del Renaixement català (*Vergés dixit*), i l'obra de Francesc Vicent Garcia (Saragossa, 1579 - Vallfogona de Riucorb, 1623), qui va créixer a Tortosa, conegut com el «Rector de Vallfogona» i considerat el poeta de Catalunya fins a l'esclat de Mossèn Cinto Verdager a la Renaixença.

Baix el mestratge omnipresent d'una figura cabdal com fou mossèn Joan Baptista Manyà i Alcoverro (Gandesa, 1884 - Tortosa, 1976) —la consciència catalanista de Tortosa, el bisbe de les esquerres, l'autor de *Theologumena*— va anar articulant-se un cercle literari, artístic i intel·lectual d'un altíssim nivell, que ens permet treure pit com a territori que ha aportat figures rellevants a les lletres catalanes.

A aquests autors se'ls ha enquadrat com a generació del 1952, data en què va engegar-se la publicació d'una revista cultural de raïls profundes, *Geminis* (1952-1961),

3. Desideri LOMBARTE I ARRUFAT (2000), «Som gent del Matarranya», a *Ataïllar el món des del Molinar: Antologia lírica*, edició a cura d'Hèctor Moret i Artur Quintana, Calaceit, Associació Cultural del Matarranya.

en les pàgines de la qual van aparèixer traduccions al castellà dels clàssics catalans, cròniques lletrades sobre literatures europees i la nord-americana, les capdavanteres antologies poètiques d'autors novells en català i, com a curiositat a tindre en compte, la primera esquila mortuòria en l'idioma vernacle en vint anys (va ser el juliol del 1959, amb motiu del decés d'un dels patriarques de les nostres lletres, Carles Riba i Bracons, el pare del qual era fill de Tortosa). Tots ells havien begut de la lírica dels membres d'una altra generació, la del 1927, poetes de llarga trajectòria i d'un gran nivell en llengua castellana.

Aquests aguerrits literats comarcals són: Manuel Pérez i Bonfill (Tortosa, 1926-2018), Jesús Massip i Fonollosa (Roquetes, 1927 - la Garriga, 2021), Gerard Vergés i Príncep (Tortosa, 1931-2014), Ricard Salvat i Ferré (Tortosa, 1934 - Barcelona, 2009) i Zoraida Burgos i Matheu (Tortosa, 1933), als quals hauríem d'afegir els esmentats lingüistes Joan Salvador Beltran i Cavaller i Josep Panisello.

A més, també seria just incloure al seu redós altres literats coetanis amb una trajectòria lletrada molt remarcable, però de formació posterior, com Ramon Miravall i Dolç (Roquetes, 1940), Josep Bayerri (Tortosa, 1944), Jesús M. Rodés (Tortosa, 1945) i Francesca Aliern (Xerta, 1947), així com artistes que varen aplegar-se en grups com Delta 51 i Macla 65, o que varen desenvolupar el seu talent en el marc del Club Universitari o el Centre del Comerç, cas de Frederic Mauri, Ferran Vilàs, Albert Favà, Cinta Sabaté, Maties Ballester, Robert Escoda, Joan Panisello o Jaume Rocamora.

Dos literats en particular mereixerien una anàlisi molt més acurada. Primerament, Ricard Salvat i Ferré, que va tindre un paper molt rellevant en el panorama escènic català de les darreres cinc dècades. Fundador de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, conjuntament amb Maria Aurèlia Capmany, va dirigir el Festival Internacional de Teatre de Sitges i va ser l'autor de memorables adaptacions teatrals de clàssics catalans.

Paral·lelament, Jesús Massip i Fonollosa era arxiver, historiador, poeta i autor de magnífics estudis sobre el *Llibre de les costums de Tortosa*.

Per qüestions de temps, ens centrarem en tres autors que varen realitzar tasca lletrada en l'àmbit de la ficció, tres secrets molt ben guardats de la literatura catalana baix la remor del riu.

Manuel Pérez Bonfill va guanyar-se un gran prestigi com a docent a l'Institut de Tortosa. Era fill del seu temps, per la qual cosa repetia significativament en tot moment que «li havia tocat ser professor de llengua i literatura castellaness, però la seua gran passió havia estat la llengua i la literatura catalanes». Va ser un intel·lectual extremament compromès amb la classe obrera i amb la catalanitat.

Nascut l'any 1926, era un dels xiquets del conflicte bèl·lic de 1936-1939, la Guerra Civil més incivil, sobre la qual ha reflexionat a bastament en nombrosos escrits. En la dècada del 1950 va endegar la seua carrera literària lligada a dos cap-

çaleres periodístiques de luxe, *Geminis* i *La Zuda* (en la seua segona fase de 1955-1963), que van incentivar la claror en un període d'extrema foscor cultural al país, així com, molt especialment, en aquella Tortosa conservadora i clerical del moment. La lluita obrera va marcar profundament la seua activitat pública als anys seixanta, fet que el va portar a ser empresonat pel règim dictatorial per la seua activitat política clandestina.

No ens trobem davant d'un poeta prolífic, ja que ha publicat amb comptagotes; tanmateix, ha demostrat tostemps una gran coneixença de la llengua catalana mitjançant un ús poètic brillant, perfeccionista i elaborat. El nostre professor representa un model d'intel·lectual i de poeta heterodox, influenciat pels referents sorgits durant la postguerra, tant en la cultura catalana com en la veïna castellana —sobretot, Riba i Gil de Biedma, i també Espriu, Ferrater i Foix. Ben allunyat del model d'intel·lectual orgànic de la Catalunya franquista, el podem definir obertament com a resistent i rebel. Se'ns apareix bàsicament com un home de lletres socialista i independent, lúcid i escèptic, antiprovincià, a la recerca d'una estètica en què llueixi principalment l'idioma en plenitud amb les seues imatges carregades de color, convençut del paper crucial que té la poesia en els moviments culturals i estètics; és a dir, un intel·lectual rigorós i didàctic, gens convencional, amb una notable formació acadèmica. La seua poesia experimenta amb tocs existencialistes, en una lluita acèrrima entre tradició i modernitat. Esdevé, a la vegada, una poesia sonora i treballadíssima, de recerca, carregada d'imatges i de tecnicismes que, a voltes, són de difícil enteniment per als no avesats a aquest tipus de lectura lírica. Una poètica que deixa entreveure la seua intencionalitat de «treballador de la cultura» modern, banyada per un grau de pessimisme, però amb l'ideari de revolta que l'ha de conduir a la superació. Una obra lírica breu, d'una força i d'una qualitat notables, que se'ns apareix com el resultat de l'apropiació selectiva de les principals propostes d'alguns dels autors més importants de les literatures catalana i europea. Va publicar els poemaris *Anys i treballs*, carpeta de poemes amb dotze gravats de Frederic Mauri (1963); *Extracte de resina*, conjuntament amb Frederic Mauri (2002), i *Giny d'aigua*, amb il·lustracions de Ferran Vilàs (2011).

Quant al seu primer recull de contes, *Amb algunes branques d'olivera*, va veure la llum l'any 1991, quan l'autor tenia seixanta-cinc anys, promogut pel claustre de professors de l'institut on treballava amb motiu de la seua jubilació. De manera escalonada anirien apareixent *Fràgils* (1996), *Carrer de només un* (2001), *Abusos del ritual* (2009) i *La fira de sempre* (2015). Autor no gens susceptible de ser adscrit a cap moviment en particular, Pérez Bonfill representa la voluntat evident de regeneració del sistema literari català en el dur període de la postguerra.

El 2010, el Govern català li concedia la Creu de Sant Jordi, en reconeixement de la qualitat de la seua obra i la significativa tasca docent que el feia mereixedor d'aquesta distinció, pel seu mestratge i la trajectòria cultural i cívica de referència a les Ter-

res de l'Ebre des dels temps de la resistència al franquisme. L'ancià professor havia tingut un paper primordial en l'articulació d'un entramat teatral extraordinari a Tortosa. La intensa reivindicació de la seua figura que s'havia realitzat durant els darrers anys va portar a tirar endavant l'Any Manuel Pérez Bonfill, el del seu norantè aniversari. El fruit d'això va ser un any nodrit d'activitats que van permetre realçar la figura d'un notable homenot de lletres nostrat. Es va triar un indret emblemàtic, l'Espai Sant Domènec, per tal que l'Ajuntament de Tortosa el nomenés per unanimitat fill predilecte de la ciutat, en un acte carregat d'emoció en el qual estava acompanyat per familiars, amics i companys de lletres i de lluites. El nomenament quedava justificat «per la seua extensa trajectòria professional docent, per l'alta qualitat literària, per la seua intel·lectualitat permanent i la seua fidelitat a la cultura catalana». L'homenatge acadèmic li arribaria dijous 3 de març a l'aula magna del Campus Terres de l'Ebre de la Universitat Rovira i Virgili (URV). Les tres universitats amb seu a Tortosa —la URV, la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED)— van coordinar-se per retre-li un merescut reconeixement universitari. Des del Campus Terres de l'Ebre de la URV es va promoure la reedició del poemari *Giny d'aigua*, mentre que la UOC va presentar la pàgina de l'escriptor al web *Lletra*, mitjançant el qual el situaven al costat dels grans autors de la literatura catalana. Dijous 21 d'abril, l'Ajuntament de Campredó concedia el seu nom a la biblioteca municipal. Va haver-hi una alta presència d'escriptors que van visitar l'exposició pels carrers del poble que portava el seu nom. El 23 de novembre, les II Jornades del Patrimoni Literari Ebrenç, que organitza la Biblioteca Marcel·lí Domingo, van incloure un monogràfic sobre la seua obra. Òmnium Cultural Terres de l'Ebre va impulsar l'organització de clubs de lectura dels reculls *Abusos del ritual* i *Carrer de només un* arreu de les biblioteques ebrenques: «Què fa un alumne de literatura? Llig!», solia repetir el professor a les seues classes. Aquesta activitat era, òbviament, necessària si volíem seguir el seu ideari. L'home de teatre, el narrador, el poeta, l'intel·lectual, l'home compromès, el professor mereixia un homenatge heterogeni com aquest a la seua terra natal. El seu treball lletrat, indubtablement, articula un univers literari de molt de pes:

Beneït sigui el jorn i el mes i l'any / en què els poetes poden fer llurs versos / vessats sobre la pau. / I beneïdes les muses. / Beneït el món farcit / de tantes il·lusions que a poc a poc / s'omplen com un raïm. / I beneït el vit de bou / que ens fa beure a galet. / Beneïts els beneïts, / per fi; que hi són per a glòria dels vius. / Beneïts siguin. / Ara és l'hora / —quan sembla que la tarda posa paranys al sol i se'ns ensorra— / És l'hora —dic, amics— de fer-ne un llibre. / L'escriurem de costums, / puix que el meu poble és poble de costums, / si no ho sabíeu.⁴

4. Manuel PÉREZ BONFILL (1993), «Beneïts», *L'orgull de ser pocs: 1954-1993: Tortosa*, Tarragona, La Gent del Llamp.

Corria l'any 1971, quan Zoraida Burgos i Matheu publicava el seu primer poemari, *D'amors, d'enyors i d'altres coses*. Ja era una veterana de trenta-vuit anys, i es convertia en la primera veu literària femenina notable de les comarques centrals dels Països Catalans. Abans de la seua aparició en l'àmbit literari, hi havia hagut algun intent de voluntarisme per part d'algunes dones⁵ territorials aficionades a les lletres de principis de la centúria passada (i ben poca cosa més). Ara fa cinquanta anys d'un any clau en la seua trajectòria, el 1971. L'editorial Joventut li va editar uns quants contes infantils: *Les perdiuetes de les potes vermelles*, *Les culleretes de la lluna*, *El mussol que va obrir els ulls de dia* i *La negreta Safu i el narcís*. Eren els seus primers volums narratius publicats, que li obrien camí. En l'àmbit dels versos, l'any abans s'havia emportat el prestigiós Premi Màrius Torres i s'havien inclòs poemes seus en *l'Antologia de la poesia social catalana*, publicada per Alfaguara, a cura d'Àngel Carmona. Diplomada en biblioteconomia per la Universitat de Barcelona, va exercir com a bibliotecària a la seua ciutat natal durant dècades. La carrera literària de Zoraida Burgos l'ha portada a l'excel·lència. Avui no es pot parlar de poètica catalana del darrer quart del segle passat i de principis d'aquest sense la seua aportació. L'any 1992 va obtindre el Guerau de Liost amb *Blaus*, i l'any següent el Premi Ciutat de Tarragona de novel·la Josep Pin i Soler per *L'obsessió de les dunes*. Amb *Convivència d'aigües*, el 2018 s'aplegava tota la seua obra poètica completa, Premi de la Crítica Catalana, que incloïa també els poemaris *Vespres* (1978), *Cicle de la nit* (1982) i *Absolc el temps*, Premi de Poesia Vila de Lloseta de 2012.

L'any 2020, la cantautora i periodista Montse Castellà va treure a la llum la biografia *Zoraida Burgos i Matheu*, apunt biogràfic que permet endinsar-nos en el món de l'escriptora, una vida plena d'experiències llibresques i de lluites socials. La seua obra està marcada per la preocupació pel pas del temps, el temps robat de la dictadura, que portà a tallar pensaments, ales..., i a una educació carregada d'extremisme religiós, que impedia qualsevol tipus de llibertat. A la vegada, va apropar al català un document històric extraordinari, la *Carta des de la presó de Birmingham*, de Martin Luther King. Amb aquesta obra agafa una doble dimensió. Primerament, la reivindicació de les llibertats humanes i la condemna de tota discriminació racial, i, en segon lloc, ficar un altre granet d'arena en la història literària del català, com a llengua a la qual poden adaptar-se tota mena de textos. Estudiosa d'idiomes (coneix l'anglès i l'alemany), traductora, artista restauradora,

5. Enriqueta Ferrús, de Vinebre; Fina Mar, resident a Alcanar; Maria Llaó *Montserratina*, del Perelló.

ens hem de felicitar de tindre entre nosaltres una autora amb un llegat literari tan significatiu:

Convivència d'aigües, el meu paisatge. / El vol de les gavines confon les superfícies, / espills de rogenques nuvolades ponents, riu amunt. / Davallen els camins vers la planícia / reverberant de sol. / La lluna s'emmiralla, / basses de nits salobres. / El teu alè m'apropa la fragància dels grèvols odorants, / asprevent de dalt tallant entre el rocam esquerp. / Els voltors vincden el vol en mòbils espirals. / Al fons el barranc, lluent silenci, els còdols. / De les últimes cendres, foc vespral, / un poema arrapa àvidament les més lleus engrunes de càlids epitelis. / Metafòric redós, alquímia, l'escriptura. / Humides oquedats, esclat, a l'alba, d'irreals colors i llavis líquids, / demoren la immediata urgència d'atresorar imatges.⁶

Gerard Vergés i Príncep és el secret més ben guardat de la literatura catalana, un número u. Una de les veus poètiques més importants de la nostra poètica dels darrers quaranta anys. Un intel·lectual multidisciplinari, d'una vastíssima erudició en tots els àmbits culturals, de tracte afable i humil. Un savi enciclopèdic. Més enllà dels premis i de les distincions que va rebre en vida —entre els quals, el Premi Carles Riba, el 1981, amb el seu reconegudíssim poemari *L'ombra rogenca de la lloba*; el Premi Josep Pla, el 1986, per *Tretze biografies imperfectes*, o la Creu de Sant Jordi, el 1997—, la figura de Vergés es projecta més enllà de l'àmbit literari en sentit estricte. Primerament, escoltem el seu gran himne poètic, «Parlo d'un riu mític i remorós»:

Tot sovint penso que la meva infància / té una dolça i secreta remor d'aigua. / Parlo de la verdor d'un delta immens; / parlo dels vols dels ibis / (milers d'ibis / com volves vives de la neu més blanca) / i del flamenc rosat (de l'íntim rosa / d'un pit de noia gairebé entrevist). / I parlo del coll-verd bronzint per l'aire / com la pedra llançada per la fona, / de l'anguila subtil com la serpentina, / la tenca platejada de les basses. / Parlo del llarg silenci on es fonien / l'aigua dolça del riu, la mar amarga. / Parlo d'un riu entre canyars, domèstic; / parlo —Virgili amic— de l'horta ufana, / dels tarongers florits i l'api tendre, / de l'aixada i la falç, del gos a l'era. / (Lluny, pel cel clar, va un vol daurat de garses.) / Parlo d'un riu antic, solcat encara pels vells llaguts: els últims, llegendaris / llaguts, tan afuats com una espasa, / i carregats de vi, de llana, d'ordi, / i amb mariners cantant sobre la popa. / Parlo d'un lent crepuscle que posava / or tremolós a l'aigua amorosida, / punts de llum a les ales dels insectes, / solars refrectiments als ponts llunyans. / Dolça remor de l'aigua en el record.⁷

6. Zoraida BURGOS (1993), «Convivència d'aigües», a *Blaus*, Barcelona, Columna.

7. Gerard VERGÉS (1986), «Parlo d'un riu mític i remorós», a *Long play per a una ànima trista*, Barcelona, Proa.

Gastronòmicament parlant, la seua obra seria *delicatessen*. La seua reconeguda destresa literària ha quedat plenament reflectida en l'alta qualitat dels seus escrits en tota una amalgama de gèneres. Si bé ha estat lloat majoritàriament per l'habilitat poètica, les seues narracions van assolir un nivell notabilíssim, caracteritzades per l'elegància estilística, la riquesa lingüística, l'abundant contingut cultural, les aportacions historicistes, les descripcions detallades i l'extrema originalitat narrativa. Per mitjà d'una aguda ironia, era capaç de convertir qualsevol situació indiferent en informació transcendent, cosa que li va permetre endur-se uns quants guardons de notable prestigi. Per tant, per tal d'analitzar d'una manera concisa la seua dimensió lletrada, hem de tindre ben present la seua heterogènia activitat com a biògraf, antòleg, narrador, assagista (ponent de l'erotisme), memorialista, retratista paisatgístic, redactor de cartes, articulista o columnista, gastrònom, comentarista literari, crític d'art, analista musical, analista polític, cronista teatral, recopilador, costumista, narrador de viatges, escriptor de discursos, prologuista o traductor.

Apotecari de professió i empresari del sector, havia estat professor universitari. Era un home de ciència en l'àmbit professional i de lletres en el vocacional. Destaca el seu compromís vers la llengua i la identitat nacionals. Va conrear una àmplia varietat de gèneres, fruit de la vasta diversitat d'interessos que tenia tot-hora ben presents, que el motivaven i l'omplien intel·lectualment, els quals mai no hauríem de permetre'ns el luxe de deixar caure en el pou profund de l'oblit.

Aquí ens referim al seu interès per l'elaboració de reculls biogràfics. Si l'any 1981 el literat tortosí entrava amb força poèticament a les lletres catalanes amb *L'ombra rogenca de la lloba*, quatre anys després es coronava en prosa amb *Tretze biografies imperfectes*. Havia fet el cim! Expressió coetània de moda, atès que els membres de la històrica segona expedició catalana a l'Everest del 1985 aconseguíen escalar la muntanya més alta del planeta. Tota una fita que omplia d'orgull el país sencer i que va esdevindre una icona del nou model de país que s'anava construint des de la recuperació de la Generalitat de Catalunya el 1979. És quelcom palmari el fet que ens trobem davant de dos obres que varen sorprendre molts crítics literaris per llur originalitat i capacitat d'inventiva. Dona senyals d'anar a la recerca deliberada d'una estètica que demostrés que les coses poden explicar-se de manera francament diversa. A la vegada, volia posar de manifest que la literatura no tenia res d'avorrida, sinó que instruïa en tot moment i permetia passar molt bones estones amb un llibre al davant.

Cal posar l'accent de nou en el fet que l'esteticisme era quelcom bàsic per al nostre literat, així com la realització implícita d'un producte que captivés pregonament el lector, al mateix temps que li permetés sortir-se'n amb els seus habituals experiments lingüístics que acostumaven a donar categoria al text literari.

En la redacció biogràfica, creiem que devia tindre en ment, molt específicament, posar-nos al corrent dels interessos personals d'una manera creativa i amena. Mitjançant aquesta curiosa forma de redactar semblances biogràfiques, introduïa els temes més diversos sobre els quals li plaïa fer cinc cèntims. Pròpiament, les arriba a qualificar de plusquamperfectes, com a exemple del grau màxim de la imperfecció, car s'allunyaven de les retòriques referents a l'indret de naixença, l'ofici dels progenitors o les amants d'un personatge en particular.

Com a poeta, és autor d'una obra que ens pot semblar escassa, però que ha de ser considerada d'entre les més sòlides i interessants de la lírica catalana de les darreres dècades del segle xx i principis de l'actual. Va ser un humanista en el sentit més ampli del terme, atret pel món dels clàssics —des dels grecs i els llatins fins als medievals i els renaixentistes—, però, també, per la modernitat, i interessat per la literatura menys coneguda i per l'art més actual, així com per totes les exquisideses de la vida quotidiana. El gros de la seua obra poètica data de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, amb tres volums —*L'ombra rogenca de la lloba* (1982), *Long play per a una ànima trista* (1986) i *Lliri entre cards* (1988). Posteriorment, trobem dos nous llibres publicats de manera molt esparsa: *La insostenible lleugeresa del vers* (2002) i *El jardí de les delícies* (2014). En el magnífic llibre de sonets *Lliri entre cards* ens permet comprovar la seua sensibilitat i el seu ampli coneixement de la cultura antiga. Tanmateix, la riquesa de la seua lírica necessita, a cops, sortir del sonet i obrir-se a un devessall esclatant, com en aquest exuberant poema, en la veu d'Abu Bakr, dit també *Al-Turtusí*:

De tot el meu Al-Andalus queden tan sols un cofre / i un grapat de monedes de plata prima, més aviat bastarda. / I el record d'Abu Bakr, que era muftí i filòsof / i que ensenyà a Damasc i morí a Alexandria. / Al cementiri d'Uala, davant la Porta Verda, reposen els seus ossos. / Va deixar escrit un llibre: *La llanterna dels Prínceps*. / Abu Bakr, dit també Al-Turtusí, va amar moltíssim / aquest mateix paisatge que jo estimo: / el riu ample i feliç, / les fondes valls on creix el magraner / i l'aigua rotatòria de les sínies. / L'aigua, ah l'aigua en el desert! / Com canta l'aigua, oh Déu, com canta l'aigua als brolladors de marbre! / No hi ha al món so com el de l'aigua: / l'aigua canta millor que el rossinyol en la nit alta, / millor que el vent entre el tul rosa dels tamarius florits, / millor que els cròtals de les ballarines.⁸

Com a tortosí, Vergés havia de sumar-se a la nòmina de poetes catalans que ha volgut refer el tòpic d'un dels poemes més coneguts del Rector de Vallfogona, el de la dama/noia que es pentina. I ho va fer, és clar, duent-la a una platja del Delta:

8. Gerard VERGÉS (2002), «Cofre àrab», a *La insostenible lleugeresa del vers*, Barcelona, DVD Edicions.

Miro la serp benigna de la trena / i el gest airós que fas quan et pentines; / miro el maig adorable de les sines, / miro el teu cos esvelt damunt l'arena. / Escuma i sol i nacre i llum serena, / t'evoco sota un cel ple de gavines. / Agraïda és la mar, algues, petxines / et duen les onades com a ofrena. / Meravellat, contemplo perles fines / —dic gotes d'aigua— per la pell morena, / i penso en les fondàries marines. / Penso en el ventre dolç, la dolça esquena, / penso en el cap que dolçament inclines. / Penso si dir-te dona o bé sirena.⁹

Un poeta de primera magnitud, d'una lírica extrema i delicada, humanista i irònica, culta i quotidiana. Universal i ebrenc. Un dels grans de la poesia catalana contemporània. I, posant-nos reivindicatius, el nostre Premi d'Honor de les Lletres Catalanes en potència!

Ja per acabar, després d'haver fet cinc cèntims sobre el treball lletrat a la nostra llercavònia, durant la primera dècada d'aquesta centúria van tindre l'acompanyament de tot un estudiós de la literatura catalana medieval, membre de la SF de l'IEC des del 1997, com Joan Salvador Beltran, amb qui hem començat. Curt J. Wittlin va veure la primera llum a Reinach, al cantó suís de Basilea-Camp. El fet de conèixer i rebre el mestratge del professor castellonenc Germà Colón a la Universitat de Basilea el va influenciar notablement, atès que el va introduir en els estudis de la llengua catalana, que varen esdevenir la seua gran passió. El 1967 va ser nomenat professor de francès a la Universitat de Saskatchewan, a la ciutat canadenca de Saskatoon, de la qual va ser catedràtic de filologia romànica i lingüística històrica. Ens trobem davant d'un estudiós molt estimat per la seua gentilesa i amabilitat i per la gran qualitat dels seus treballs filològics. Va formar part de les entitats d'estudis més importants del país i ha estat altament condecorat per algunes institucions nacionals. Membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, la Generalitat de Catalunya li va concedir la Creu de Sant Jordi i l'IEC va nomenar-lo «investigador de l'any» el 1999.

Va ser el gran estudiós de l'obra del frare franciscà Francesc Eiximenis (Girona, 1330 - Perpinyà, 1409), un dels autors catalans medievals més llegits, copiats, publicats i traduïts.

A principis del segle XXI, després de quaranta anys per terres nord-americanes, va establir-se vora l'Ebre, on va viure amb passió la catalanitat, el desenvolupament dels estudis literaris, la vida literària a casa nostra i, molt especialment, el procés independentista. Soci d'Òmnium Cultural, altament vinculat al País Valencià, usuari gairebé diari de la Biblioteca Marcel·lí Domingo, caminador i excursionista incansable, durant els darrers anys va rebre tot un seguit d'homenatges merescuts per part d'amics i d'institucions. La figura de Curt J. Wittlin ens ha apassionat veritablement a molts. Home polifacètic i polièdric, fidel a la catalani-

9. Gerard VERGÉS (1988), «Noia pentinant-se a la platja», a *Lliri entre cards*, València, 3 i 4.

tat, va deixar-nos un llegat d'estudis veritablement immens. Curt J. Wittlin era suís de naixement, canadenc pel fet laboral i català de cor i d'ànima. Era un ciutadà que creia en aquest país i que volia fomentar tothora les seues lletres més il·lustres. «Sapere Aude, l'humanisme viatja amb els llibres...», frase que ens deixa com a llegat.

Joan Baptista Manyà, Sebastià Juan Arbó, Joan Povill i Adserà, Artur Bladé i Desumvila, Joan Cid i Mulet, Roc Llop i Convalia, Trinitari Fabregat, Alfred Giner i Sorolla, Manuel Pérez i Bonfill, Jesús Massip, Josep Panisello, Carmel Biarnés, Gerard Vergés, Joan Salvador Beltran, Zoraida Burgos, Ricard Salvat, Carme Meix, Artur Quintana, Desideri Lombarte, Alfred Ayza, Curt J. Wittlin, Ramon Miravall, Josep Bayerri, Jesús M. Rodés, Francesca Aliern... tostemps en la remembrança.

No són secrets literaris nostrats! Són lletra ebrenc/ilercavona, lletra catalana!

EMIGDI SUBIRATS I SEBASTIÀ
Professor a l'Institut Dertosa de Tortosa